

УДК: 338.439

ЛЕЩИК І.Б., канд. екон. наук

Тернопільський національний економічний університет

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ РИНКУ ЗЕРНА

У статті проаналізовано розвиток українського зернового ринку за останні роки. Визначено тенденції у механізмі формування собівартості і цін на зерно. Проаналізовані структурні зрушення у реалізаційній політиці сільськогосподарських підприємств. Намічені тенденції розвитку зернового ринку на перспективу.

Ключові слова: ринок, ринок зерна, ціна, конкуренція, рентабельність.

Постановка проблеми. Ринок зерна являє собою багатогранне формування, від ефективності функціонування якого залежить діяльність підприємств багатьох галузей економіки України. Це пов'язано з тим, що зерно в більшості випадків не є продуктом кінцевого споживання і виступає на ринку сільськогосподарської продукції як сировина для подальшої переробки, або як матеріальний ресурс для наступного циклу виробництва. Значення зернового ринку важко переоцінити. Прозорість його діяльності, рівень конкуренції на ринку, регульованість та прогнозованість – необхідні фактори, характерні для розвинутих країн світу.

Аналіз останніх досліджень. Теоретичні, методичні та практичні аспекти механізму функціонування аграрного ринку та ринку зерна, ґрунтовно висвітлені в економічній літературі, у наукових працях: В.І. Бойка, М.Ю. Куліша, І.В. Кобути, М.Г. Лобаса, П.М. Макаренка, Л.О. Мармуть, З.П. Ніколаєвої, П.Т. Саблука, В.Ф. Сайка, В.П. Ситника, В.С. Уланчука, Л.М. Худолій, І.І. Червена, О.М. Шпичака, М.І. Щура та інших.

Методика дослідження. Методологічною та теоретичною основами дослідження стали діалектичний метод пізнання і системний підхід до вивчення проблем становлення організованого зернового ринку України.

Метою дослідження є оцінка і шляхи вдосконалення організаційно-економічного механізму функціонування зернового ринку в Україні.

Результати дослідження та їх обговорення. Зерновий ринок включає в себе практично всі елементи ринкових відносин, ефективність його функціонування впливає на рівень розвитку продовольчих ринків країни. Мультиплікативний ефект від розвитку зернового ринку дає можливість підвищити ефективність функціонування агропромислового комплексу в цілому, оскільки стабільне виробництво зерна є важливою складовою формування доходної частини бюджету в результаті надходження податків від його переробки та реалізації, використання як сировини у харчовій та переробній промисловості, а також накопичення для самої зернової галузі.

Водночас існуючі тенденції до зниження рентабельності зерновиробництва, поглиблення нерівномірності розподілу доходів між товаровиробниками та посередниками, посилення залежності аграріїв від зернотрейдерів, які на сьогодні контролюють переважну частину товаропотоків зерна та істотно впливають на внутрішню цінову політику, зростання розриву між імпортними та експортними цінами зернових культур обумовлюють об'єктивну необхідність пошуку інноваційних шляхів підвищення конкурентоспроможності продукції українських зерновиробників як на внутрішньому, так і зовнішньому ринках.

На рівень економічної діяльності підприємств впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники. В Україні не є стабільним жоден з них. Дуже часто на державному рівні змінюються ставки податкових платежів, ціни, що призводить до нестабільної кон'юнктури ринку. Ці фактори виступають як об'єктивні для виробників сільськогосподарської продукції і на них в більшості випадків не може впливати діяльність конкретного підприємства. Тому для товаровиробників на перший план виходять такі внутрішні чинники, як рівень управління та дисципліни на підприємстві, організація виробничої, фінансової та збутової діяльності.

Основною ланкою на ринку зернопродукції є безпосередні виробники зерна, а саме: сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, підсобні господарства хлібоприймальних, переробних підприємств. Виробництво зерна в Україні завжди було високорентабельним. В останні роки ситуація поступово змінюється на гірше.

Господарствами усіх категорій у 2008 р. одержано 53,3 млн т зерна (включаючи кукурудзу) у вазі після доробки, з них зерна продовольчих культур – 27,5 млн т (52%), фуражних зернових – 25,8 млн т (48%).

Порівняно з 2007 р. виробництво зерна збільшилось у 1,8 раза, що зумовлено зростанням урожайності зернових культур (на 12,9 ц з 1 га, або в 1,6 раза) та площі їх збирання (на 1,9 млн га, або на 14,4%) (рис. 1, табл. 1).

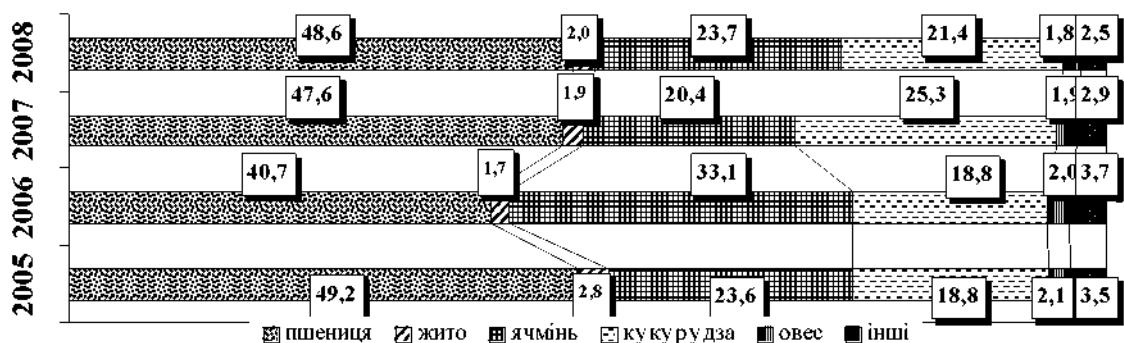

Рис. 1. Структура виробництва зернових і зернобобових культур, у % до загального обсягу*
 *Дані Держкомстату України

Таблиця 1 – Основні показники виробництва зерна у 2004-2008 рр.*

Показники	2004р.	2005р.	2007р.	2008р.	2008р. у % до		
					2004р.	2005р.	2007р.
Зібрана площа, тис. га	14776	14604,5	13427,9	15363,7	104	105	114
з неї:							
- пшениця озима та яра	5533,7	6570,7	5951,3	7053,5	127	107	119
- жито озиме та яре	716,2	608,7	337,4	458,6	64	75	136
- ячмінь озимий та ярий	4514,7	4350,1	4088,4	4167,1	92	96	102
- овес	510,4	449,9	356	445,4	87	99	125
- кукурудза на зерно	2299,6	1660,1	1902,8	2423,7	105	146	127
Урожайність зернових, ц/га	28,3	26	21,8	34,7	123	133	159
з них:							
- пшениця озима та яра	31,7	28,5	23,4	36,7	116	129	157
- жито озиме та яре	22,2	17,3	16,7	22,9	103	132	137
- ячмінь озимий та ярий	24,6	20,6	14,6	30,3	123	147	208
- овес	19,7	17,6	15,3	21,2	108	120	139
- кукурудза на зерно	38,6	43,1	39	47,1	122	109	121
Валовий збір зерна, тис. т	41816,1	37971,7	29294,9	53264,3	127	140	182
з них:							
- пшениця озима та яра	17541,8	18726,5	13937,7	25882,6	148	138	186
- жито озиме та яре	1590	1053,1	562,5	1050,6	66	100	187
- ячмінь озимий та ярий	11106,2	8961,2	5980,8	12611,2	114	141	211
- овес	1005,5	791,8	544,4	944,4	94	119	173
- кукурудза на зерно	8876,5	7155	7421,1	11422,3	129	160	154

* Дані Держкомстату України

Сільгосп підприємствами вироблено 42,1 млн т зерна (79% загального валового збору), господарствами населення – 11,2 млн т (21%). Урожайність зернових культур в аграрних підприємствах (35,5 ц з 1 га) вища ніж у господарствах населення на 3,6 ц.

У 2008 р. значно кращий, ніж у 2007р., зібрано врожай пшениці – 25,9 млн. т (у 1,9 раза більше), ячменю – 12,6 млн т (у 2,1 р.б.), кукурудзи на зерно – 11,4 млн т (у 1,5 р.б.), жита – 1,1 млн т (у 1,9 р. б.), вівса – 0,9 млн т (у 1,7 р.б.), проса – 220,7 тис. т (у 2,6 р.б.), що зумовлено збільшенням їх зібраних площ та підвищенням урожайності. Більше зібрано гречки – 240,6 тис. т (на 10,7%), за рахунок зростання урожайності на 1,5 ц з 1 га (на 21,4%). Водночас менше, ніж у 2007 р. отримано рису – 100,7 тис. т (на 6,8% менше), що зумовлено зменшенням площі збирання.

Витрати на 1 га посівів зернових у 2008 році, включаючи орендну плату за землю і майно, відсотки за банківські кредити, страхув платежі та ін., становлять близько 1907,8 грн. За фактичної урожайності зерна 3,4 т, розрахункова його собівартість складає 550 грн/т.

У 2008 році середня ціна реалізації зернових культур сільськогосподарськими підприємствами була на рівні 640 грн/т, а прибуток – у межах 90 грн/т. Враховуючи обсяг реалізації зерна у 2008 році, оціночна маса прибутку, яку отримали сільськогосподарські товаровиробники від продажу зерна, налічує 2609,9 млн грн. У 2005 році був найнижчий за останніх шість років рівень рентабельності зернових – близько 2 % (рис. 2).

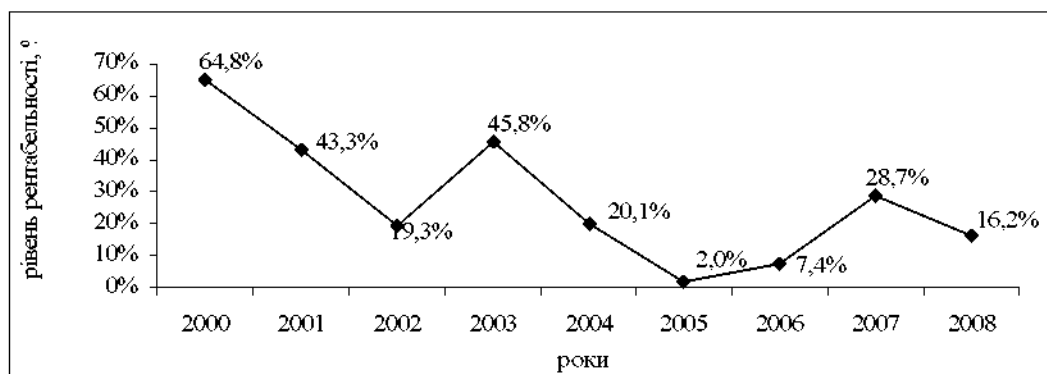

Рис. 2. Динаміка рівня рентабельності зернових культур за 2000-2008 рр., %*

* Джерело: Держкомстат України

До того ж, згідно із чинним законодавством сальдо з податку на додану вартість за реалізації зернових культур оцінюється у 556 млн грн, які сільгоспвиробники залишають в підприємстві за умов їх витрачання на придбання матеріально-технічних ресурсів.

Основним фактором зниження рентабельності виробництва зерна є зниження цін на зернові культури на 11,3 % та підвищення цін на матеріально-технічні ресурси, зокрема на пально-мастильні матеріали та мінеральні добрива. Сільгоспвиробники витрачали на посів озимини восени 2007 року пально-мастильні матеріали, які подорожчали на той час майже на 70 %.

За даними Держкомстату України за 1990-2007 роки відбулися значні структурні зрушення у реалізаційній політиці сільськогосподарських підприємств. Зокрема йдеться про різке скорочення ролі переробних підприємств, як основного споживача зерна наприклад у 1990 р. Таким чином, реалізовувалося 80,4% врожаю, а у 2007 р. цей показник знизився до 5,1% (на 75,3%) (рис. 3).

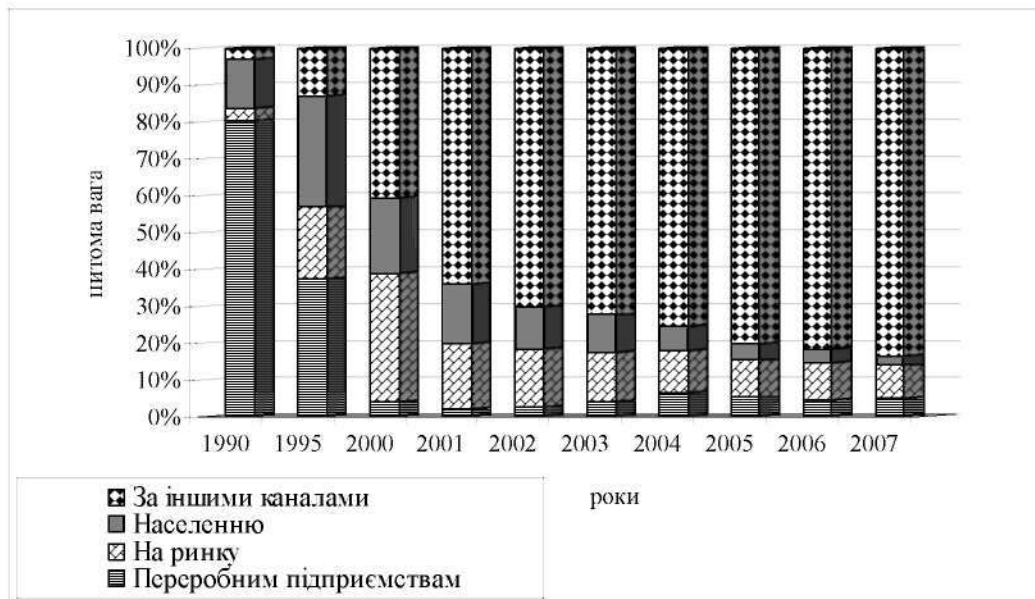

Рис. 3. Динаміка структури реалізації зерна сільськогосподарськими підприємствами*

*Джерело: Держкомстат України

Водночас набирає обертів торгівля за непрозорими, дискримінаційними по відношенню до сільськогосподарських виробників, схемами, що відповідно негативно позначається на кінцевих показниках господарювання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зернове господарство в майбутньому має посісти пріоритетне місце в економіці держави. Виходячи з цього, визначається і рівень виробництва зерна, який би задовольняв потреби внутрішнього попиту і забезпечував зростання експортного потенціалу. На 2010 р. визначений обсяг виробництва становить 40 млн т. Ринок зерна в Україні, з погляду на формування товарних ресурсів, докорінно відрізняється від західноєвропейської моделі. Ці відмінності зумовлює тип підприємства, а саме його багатогалузевість (крім фермерських господарств), де 70% вирощеного врожаю залишається у товаровиробника на господарські потреби. Характерна риса сучасного ринку – обмеженість як попиту, так і пропозиції. Тому склалася така усереднена структура реалізації зерна, яку можна вважати типовою для останніх п'яти років:

✓ за каналами реалізації: заготівельним організаціям продано 15%, населенню через систему громадського харчування (включаючи продаж і видачу натуроплати) – 29, на ринку – 23, за бартерними угодами – 33%;

✓ за структурою продукції пшениця вся – 66% від загального обсягу реалізованого зерна, ячмінь – 16,6, жито – 4, просо, гречка – 2, кукурудза – 8, овес – 1,2 і зернобобові – 1,4%.

Зіставлення цих середніх показників відносно окремого господарства, району, регіону дає уяву про його місце з позицій повноти використання можливостей на ринку.

Сучасний товаровиробник практично поставлений в умови міжгосподарської конкуренції на ринку зерна, а ринкові умови так чи інакше змушують зробити свій вибір щодо подальшого розвитку

основної галузі виробництва. Суть проблеми передусім полягає у підвищенні його ефективності, концентрації матеріально-технічних і фінансових ресурсів на конкурентоспроможних галузях, виходячи з місцевих ґрунтово-кліматичних умов. В одному випадку – це виробництво озимої пшениці, проса, кукурудзи, в іншому – озимої пшениці, жита, гречки, гороху та ін. Із практичного погляду (за будь-яких умов) вирішальне значення і надалі матиме озимий клин господарства, ставка на парові попередники та інтенсивні технології, на раціональне поєднання озимини з тією чи іншою групою ярих. Фактори ефективності галузі, на яку припадає близько 50% ріллі, впливатимуть із контексту науково обґрунтованої системи землеробства, а її першоосновою є комплекс заходів щодо підвищення родючості ґрунтів. Біокліматичні фактори, в тому числі екстремальні (за погодними умовами), в останні роки відіграють все більш негативну роль у виробництві зерна. Альтернативне рішення лежить на шляху адресної концентрації капіталу в регіонах і господарствах, що мають сприятливі умови для виробництва тієї чи іншої продукції (зерна). У разі відсутності достатніх оборотних коштів вихід із ситуації полягає у поліпшенні організації виробництва, зокрема, в мінімізації виробничих витрат шляхом вибору відповідних енергозберігаючих технологій, дотримання видової та сортової агротехніки. Інша проблема – кооперація товаровиробників на шляху захисту інтересів від тиску монополії посередницьких структур на ринку засобів виробництва та переходу від бартерних операцій до нормальних товарно-грошових відносин. Держава має стати на шлях регульованого ринку, забезпечити збут продукції (в межах 5-8 млн т за державним характером) і гарантовані мінімальні (граничні) ціни.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Амбросов В. Экспорт зерновых и ценовые тенденции / Амбросов В., Онегина В. // Экономика Украины. – 2005. – № 1. – С. 73 – 79.
2. Никишина О.В. Проблемы реализации конкурентных преимуществ украинского зерна на мировом рынке // Экон. инновации. Вып. 27: Научные основы и современные тенденции пространственного развития. – Одесса: ИПРЭИ НАН Украины, 2007. – С. 178 – 187.
3. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. Розділ “Зовнішньоекономічна діяльність”. – <http://www.ukrstat.gov.ua> – 28.01.2008.
4. Статистичний щорічник України за 2008 рік. – К.: Консультант, 2009. – 575 с.

Анализ состояния и тенденций развития рынка зерна

И.Б. Лещик

В статье проанализировано развитие украинского зернового рынка за последние годы. Определены тенденции в механизме формирования себестоимости и цен на зерно. Проанализированы структурные изменения в реализационной политике сельскохозяйственных предприятий. Очерчены тенденции развития зернового рынка на перспективу.

Ключевые слова: рынок, рынок зерна, цена, конкуренция, рентабельность

The analysis of a condition and tendencies of development of the market

I.B. Leshchik

Development of the Ukrainian corn market is analysed in article in the last few years. Tendencies are definite in mechanism of forming a prime price and prices on corn. Analysed structural changes in the realization policy of agricultural enterprises. Set tendencies of development of corn market on perspective.

Keywords: the market, market of a grain, price, competition, profitability